

İvraca Eski camii

civarındaki manastırlar, oldukça güzel bir şekilde yazılmış ve renklendirilmiş gümüş kaplı kilise kitaplarının merkeziydi. Bu kitapların birçoğu ülkedeki kütüphanelerde hâlâ korunmaktadır. XIII. yüzyıldan kalma Vračanskata Evangeliya'ya göre (şimdi Sofya Ulusal Kütüphanesi'ndedir) Vratsa'daki kitap üretimi Ortaçağ'a kadar gitmektedir.

XVII. yüzyılda, hatta daha da sonrasında da şehrin en eski mahallesindeki İvraca Eski camii yeniden inşa edildi. Caminin içerisindeki 1201 (1787) tarihli Osmanlıca kitâbede caminin yeniden yapıldığından bahsedilir. XIX. yüzyılın başlarında şehrin gelişimi Vidin Derebeyi Pazvandoğlu Osman'ın isyanı sebebiyle geriledi. Bunun dışında ordudan ayrılan askerlerin oluşturduğu Kırcaali çetelerinin ve yerli eşkıyanın yağmalamaları da Vratsa Piskoposu Sofronie'nin tanıklık ettiği ve ayrıntılı biçimde anlattığı gibi şehre hayli zarar verdi.

1285 (1868) tarihli *Tuna Vilâyeti Salnâmesi*'nde İvraca'da yedi cami, 2412 hâne, 659 dükkân, otuz yedi han, üç hamam, yirmi beş su değirmeni, beş mektep, bir medrese, iki tekke, üç fabrika, bir saat kulesi ve dört kiliseyle bir sinagogun olduğu belirtilmiştir. Yerel tarihçi Ionov da hâne ve cami sayısını aynı şekilde verir ve dört kilisenin varlığından da bahseder. İvraca'nın merkezi olduğu idarî birimin seksen köyünde neredeyse hiç müslüman nüfus yoktu. Dört büyük köyde müslümanların çoğunluğu söz konusu iken (Tlačan, Bukofçe, Mamarevo ve Čurlovo) yedi köyde sadece küçük bir müslüman azınlık vardı (toplamda 470 hâne, kazanın bütün köy nüfusunun % 12'si). Tahrir kayıtlarının gösterdiğine göre XVI. yüzyılda bu oranlar daha da azdı.

1290 (1873) tarihli *Tuna Vilâyeti Salnâmesi*'ne göre İvraca'da 1594 müslüman

erkek nüfuslu 800 müslüman hânesi, 3900 erkek nüfuslu 1654 gayri müslim hânesi vardı (toplamda 5495 erkek nüfus). Bu rakamlar ikile çarpıldığında şehirde yaklaşık 10.900 kişinin yaşadığı anlaşılır. Hâne sayısına göre müslümanların genel oranı % 33'tür; çünkü hıristiyanlar daha geniş ailelere sahiptir (aile başına 4,7'ye karşı aile başına 4). Nüfus sayıldığında da sayı 3600 (% 29) müslüman ve birkaç yüz yahudi dahil 8250 gayri müslimle beraber 11.850'ye çıkmaktadır.

Rusya'nın Bulgaristan'ı işgalinden ve bağımsız Bulgaristan'ın kuruluşundan sonra şehirdeki müslüman nüfus Türkiye'ye göç etmeye başladı. 1878'den sonra Bulgaristan'daki diğer yerlerden farklı olarak şehir yıkıma uğramadı. Coğrafyacı Žečo Čankov 1887'de İvraca'nın 11.323 kişilik bir nüfusa sahip bulunduğunu yazar. Bunların 736'sı Türk, 123'ü müslüman Çingene, 196'sı yahudiydi. 1934'te şehrin nüfusu 16.188'e çıktı ve sadece 496 müslüman vardı (% 3). Yahudi nüfus da yirmi sekize düşmüştü. 1930'larda burada üç cami henüz ayakta idi.

II. Dünya Savaşı'nın ardından Vratsa oldukça büyüdü. Şehirde mobilyacılık, tarım aletleri ve madenî eşya yapımı gibi küçük sanayi kuruluşları yaygınlaştı. 1975'te şehrin nüfusu 61.265'e ulaştı. Bu yıllarda hâlâ ayakta kalmış olan iki cami de yıkıldı. Şehrin merkezindeki XVI. yüzyıldan kalma âbidevi Osmanlı kalesi -bir zamanlar madenlerin yönetim merkeziydi- dikkatli bir şekilde restore edildi. Eski camii ise sıra dışı süslemeleri sayesinde resmen "yerel sanat önemini haiz eser" ilân edildi. Komünizmin çöküşünden sonra Eski camii ve olağan üstü duvar süslemeleri de restore edildi. Bugün bir kültür merkezi olarak işlev görmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), VI, 97; *Salnâme-i Vilâyet-i Tuna*, 1290/1873 senesi, s. 188-189; D. Ionov, *Kulturno-Političeska Istorija na Vratsa*, Sofia 1937-43, I-II; Ž. Čankov, *Geografski Rečnik na Bălgarija*, Sofia 1939, s. 85-86; *Istoria na Grad Vratsa ot drevnostta do Osvoždenieto*, Sofia 1976, s. 469-500; Krumka Šarova, *Istorijata na grad Vratsa*, Sofia 1976; S. von Wraza, *Leben und Leiden des sündigen Sofroni*, Leipzig 1979, tür.yer.; B. Mikov, "Eski Džamiya vâv Vratsa i nejnata stenopisna ukrasa", *Mikov, Osmanska Arhitektura i izkustvo v Bălgarija, Izbrani Studi*, Sofia 2012, I, 118-135; Y. Georgiev, "Grad Vratsa, prinos kâmi istorijata mu", *Sbornik na Narodni Umudvorenija, Nauka i Knizina*, sy. 20, Sofia 1904, s. 19-38; P. Dinekov, "Žitieto na Pimen Zografski rodom ot Sofija", *Serdika*, IV, Sofia 1939, s. 5-10; V. Ivanova, "Dva Nadpisi ot Asenevtsi - Batoševskijat i Vračanski-jat", *Izvestija Arheoloģičeski Institut*, XV, Sofia 1946, s. 135-144; S. Georgieva - D. P. Bučinski, "Predvaritelni proučvanija na srednovekovnoto selište do Grad Vratsa", *a.e.*, XXII, Sofia 1959, chapter I; *Enciklopedija Bălgarija*, Sofia 1978, I, 744-746.

MACHIEL KIEL

İVRANYE

Srbistan'da tarihî bir kasaba.

Günümüzde Vranje olarak anılan kasaba, Srbistan'ın güneyindeki Južna (Güney) Morava nehrinin oldukça verimli vadisinde yer alır. Batı Balkanlar boyunca uzanan kuzey-güney yolu, ayrıca Niş üzerinden Selânik'i Belgrad'a ve Orta Avrupa'ya bağlayan demiryolu üzerinde bulunması burayı tarih boyunca önemli bir konuma getirmiştir. Osmanlı döneminde Vranje'den bozma İvranye denilen kasaba, Köstendil sancağına ait geniş bir kazanın merkezi durumunda olup zamanla müslümanların yaşadığı bir yerleşme yeri haline gelmiştir.

Vranje'den ilk defa 1093'te Anna Comnena'nın *Alexiade* adlı eserinde bahsedilmiştir. Buna göre Sırp Prensi Vukan,

İvraca'da Kurt Paşa Kulesi ile Mesciler Kulesi

İvranye'de XVI. yüzyıla ait Baba Efendi Hamamı

Skopia (Üsküp) civarındaki Bizans topraklarını yağmaladıktan sonra Vraneaya geçmiş, orayı da yakıp yıkarak büyük bir ganimet ele geçirerek ülkesine dönmüştür. Arkeolojik kazılar da Vranje Kalesi'nin XI. yüzyılda inşa edildiğini ortaya koyar. 1193'te Vranje kısa bir süre Stefan Nemanja kumandasındaki Sırlar tarafından işgal edildi, 1207'de Nemanja'nın oğlu ve vârisi Stefan burayı kesin biçimde topraklarına kattı. 1343-1345 yılları arasında Stefan Dušan Yukarı Vranje, Aşağı Vranje ve Sobina köylerinin vergi gelirlerinin Athos'taki (Aynaroz) Hilendar Büyük Sırp Manastırı'na bağışlanmasına dair bir karar çıkardı. Vranje'nin ne zaman ve nasıl Osmanlı toprağı haline geldiği ise tam olarak bilinmemektedir.

1371'deki Çirmen Savaşı'nda hayatını kaybeden Kral Vukaşin'in ardından Ugljesa Vladkoviç, Vranje'nin merkez olduğu küçük bir prenslik kurdu. Burası 1389'dan sonra Sırlar arasındaki güç çatışmaları sırasında (Tripolje Savaşı) Sırp Despotu Stefan Lazareviç'in himayesine girdi. 1395'te Vranje topraklarıyla komşu olan ve devrik prensi Konstantin'in ardından uygun bir vârisi bulunmayan Köstendil Beyliği toprakları Osmanlılar tarafından fethedildi. Ocak 1413'te Fetret dönemi sırasında Mûsâ Çelebi Vranje'yi ele geçirip yakınlarındaki gümüş madeni kasabası Novo Brdo'yu (Novoberda) almak istediysede başarılı olamadı. Bu olay Despot Lazareviç'in hayatını anlatan Konstantin Kosteneçki'nin eserinde kaydedilmekte ve Novo Brdo'da yaşayan Dubrovnikli iki tüccarın 8 Mart 1413 tarihli anlaşmalarında da tasvir edilmektedir. Mayıs 1414'te Çelebi Sultan Mehmed'in bir elçisi Stefan Lazareviç'e geldi ve Kopriyan Kalesi ile Vranje ve Sofya arasında kalan alanın (Pirot / Şehirköy dahil) Stefan'a iadesini planladı. Aynı tarihe ait Dubrovnik mektuplarında

eski Sırp Devleti'nin önemli merkezlerinden olan Raška arazisinin barış içerisinde bulunduğu yazılıdır. Haziran 1414'te ise Stefan Lazareviç'in Türkler'le barış halinde olduğu belirtilmişti. 10 Temmuz 1423'te "Kesar" unvanını taşıyan Ugljesa Vladkoviç, Vranje'deki Saint Nikolas Kilisesi'ni bütün gelirleriyle birlikte Athos yarımadasındaki Hilendar Manastırı'na bağışladı. Stefan Lazareviç'in 1427'deki ölümüne kadar barış devam etti. Hemen ardından Macarlar'ın kilit konumdaki Belgrad'ı işgal etmeleri ve 1428'de diğer önemli sınır kalesi olan Golubac'ı (Güvercinlik) muhasara altına almaları, kendilerini vâris bırakmadan ölen Lazareviç'in meşrû halefi olarak gören Osmanlılar'ın duruma müdahale etmelerine yol açtı. Lazareviç'in Sırp halefi Djuradj Brankoviç ile (Vilkoğlu) yaşanan çatışmalar sırasında Osmanlılar, Djuradj'in başşehri Kruševac'ı (Alacahisar) ele geçirip bölgeyi Alacahisar sancağına bağladı. Bu arada Ugljesa Vladkoviç'in küçük prensliği Osmanlılar tarafından zaptedildi ve Köstendil sancağına bağlandı. Ancak Osmanlı kaynaklarında bu bilgiye rastlanmamaktadır.

Varna Savaşı'ndan sonra Kasım 1444'te Macar tehlikesinin azalmasıyla birlikte 1428'de Djuradj'dan alınan topraklar II. Murad tarafından kendisine iade edildi. II. Murad'ın vefatı (1451) ve İstanbul'un fethinin (1453) ardından iki yıl içerisinde Fâtihten Sultan Mehmed Niş, Prizren ve Alacahisar yöresindeki bütün Sırp topraklarını ele geçirdi, ayrıca Vranje'yi (İvranye) kesin biçimde Osmanlı topraklarına kattı (Haziran 1455). Bu küçük şehir ve civarı (Pcinje, Inogošt, Prešova) İlica-Köstendil sancağına bağlandı. İvranye güçlü kalesi ve ihtişamlı yerleşimi dolayısıyla büyük bir kaza merkezi (1530'da kendisine bağlı 321 köy) haline geldi. 1519'da bölge 22.000

kişilik bir hıristiyan nüfusa sahipti. Sultanın sarayına hizmet eden 2062 erkeklin "voynugân-ı mensûh" diye anılması ilginçtir (BA, TD, nr. 167, s. 210). Bunlar fetihten sonra Osmanlı hizmetine alınan ve eski prenslik ordusunun soyundan gelen kimseler olmalıdır.

İvranye ve çevresinin nüfusuna dair ilk güvenilir bilgiler 1519 yılına ait Köstendil tahririnde yer alır (BA, MAD, nr. 170; TD, nr. 167). Bu kaynaklar, İvranye'nin Osmanlı topraklarına katılmasından itibaren seksen yıldan fazla bir süre geçmesine rağmen fazla büyümediğini gösterir. İvranye'de aynı tarihte bir imam ve hatibin de içinde bulunduğu kırk üç hâne, on beş bekâr erkek müslüman nüfusu bulunduğu, hıristiyanların ise otuz beş hâne, sekiz dul, üç mücerretten oluştuğu anlaşılır. Bu rakamlara göre toplam nüfus 350-400 civarındadır, tepedeki kale içerisinde de otuz iki kişiden meydana gelen bir garnizon mevcuttur. Kasaba önemli bir pazar yeri olup bir cuma camisiyle kaza merkezi durumundadır. Bu cami, İvranye'nin 10 km. güneydoğusundaki Punuşevce (Polnosevce) köyünde doğan Gedik Ahmed Paşa tarafından Fâtihten Sultan Mehmed'in son zamanları ile II. Bayezid'in ilk dönemleri arasında yaptırılmıştı. Garnizonun yanı sıra Türk göçmenleri de şehirde yaşıyor olmalıdır. Bu topluluk sonradan yerli halkın İslâm'a girişiyle genişlemiştir. 1519'da hâne reislerinden on beşinin baba adının Abdullah olması ihtidâlarla ilgilidir. 1540'ta Kuripiesic burayı Vraine adıyla anıp bir kale ve bir şehir diye tasvir eder. 937'de (1530) Mehmed Bey b. Ahmed Ağa babasından miras kalan, Türkler'in meskûn olduğu Çeltikçi köyünde bir mescid ve bir muallimhâne yaptırmıştı. Binaların giderleri İvranye'deki

İvranye'de tek kemerli Osmanlı köprüsü ve kitâbesi

Gedik Ahmed Paşa Vakfı tarafından kar-
şılanıyordu. İlgili kayıta İvranye yöresin-
de ilk defa piriç tarımı yapıldığından da
bahsedilmektedir. Piriç tarımını bölgeye
Osmanlılar 1500'lerde getirmiş olmalıdır.

1570-1573 tarihli Köstendil sancağı
mufassal tahriri İvranye'nin bir Türk-
İslâm şehri durumuna geldiğini gösterir.
Her ne kadar hâlâ nisbeten küçük de olsa
cuma camisiyle Kurtoğlu Camii etrafında
kurulan yeni mahalle ve Abdî Hoca, Se-
fer Bey, Kara Hoca mescitleri çevresinde
teşekkül eden mahallelerle birlikte toplam
120 müslüman hânesinin oluşturduğu
beş mahalleye bölünmüş bir yerleşim ye-
riydi. Kara Hoca Mescidi'nin yanında bir de
mektepe vardı ve bu mahalle yeni ortaya
çıkmişti. Diğer iki mescid ise muhteme-
len 1550'den hemen önceki yıllarda inşa
edilmiştir. Köstendil sancağı garnizonları-
na ait 980 (1572) tarihli kayıtlar kaledeki
birliğin dizdar, kethüdâ ve imam da içinde
olmak üzere otuz dört kişiden meydana
geldiğini göstermektedir (BA, TD, nr. 264,
s. 486-495).

1570 yılına ait tahririn vakıf bölümünde
İvranye'de zengin bir derviş olduğu an-
laşılan Baba Efendi tarafından yaptırılan
bir hamamdan bahsedilir. Dört eyvanlı ve
dört halvet hücreli bu hamam günümüze
kadar ayakta kalmıştır. 1570'te hıristiyan
cemaati yirmi hâne ve on iki mücerretle
yaklaşık 150 kişiye düştü. Ancak zaman-
la İvranye hıristiyanlarının sayısı artacak-
tır. Bütün bir Osmanlı dönemi boyunca
Ortaçağ'dan kalma Saint Nikola Kilisesi
hıristiyanların tasarrufunda oldu. Bu ki-
lise, birçok onarım ve değişimle birlikte
günümüze ulaşmıştır. Müslüman nüfus-
un içerisinde, lakaplarına bakılarak ikinci
veya üçüncü kuşak müslümanları oldukları
anlaşılan on altı Çingene aile de bulun-
maktaydı. Bunlar garnizondaki mehteran
bölüğünde hizmet ediyordu. 1519 yılı ile
kıyaslandığında bu son tarihte İvranye pa-
zarının büyük ölçüde genişlediği görülür;
1570'te bütün ekonomik hareketliliklere
ait vergilerin % 42'si bu pazardan alınıyor-
du. Aynı yıl içinde yeni bir panayır kuruldu.
1570'ten sonraki dönemde müslüman-
ların hayat tarzına uygun birçok bina in-
şa edildi. 1581 yılında İvranye'den geçen
Fransız seyyahı Jean de Palerme buradan
Türkler'in meskûn olduğu küçük bir kasa-
ba (varoş) diye bahseder. Evliya Çelebi gö-
rüşüne göre İvranye'ye gitmemiştir, ya da
en azından çağdaşı olan İngiliz seyyahı
Edward Browne gibi bu konuda suskun
kalmayı tercih etmiştir. Kâtib Çelebi ise
İvranye'ye dair, yakınındaki Vlasina'da

İvranye'de
halen
müze olarak
kullanılan
Osmanlı
Konağı

demir madenlerinin varlığı ile silâh ve
balta üretimi yapıldığı bilgisini vermektir.
Bu madenlerin Osmanlı Devleti'nin son
zamanlarına kadar faal olduğu bilinmektedir.

1831 yılına ait nüfus tesbitlerine göre
kaza 306 köyden ve Çepine, Inogoşt, Mo-
ravitsa, Vlasina olmak üzere dört koldan
oluşuyordu (BA, Ceride, nr. 3999). Vlasi
adı Romence konuşan yarı göçebe Ulah-
lar'dan gelmektedir. Geniş fakat verimsiz
topraklarında her biri altı hânedan oluşan
seksen iki köy bulunmaktaydı. Bu köyle-
rin nüfusunun neredeyse tamamını hı-
ristiyanlar teşkil ediyordu. Şehir ise 1570
tahririnin ardından geçen 260 yıl içerisinde
dört misli büyüyerek 576 müslüman ve
144 hıristiyan hânesini barındırır hale
geldi. Toplam nüfusu % 80'i müslüman
olan 3600-3800 kişi civarındaydı. Kaza ge-
nelinde ise kadın-erkek toplamda % 25'i
müslüman 29.401 kişilik bir nüfus vardı.

1864'te Tanzimat reformlarının bir par-
çası olarak eski Köstendil sancağı kaldırıldı
ve topraklarının bir kısmı yeni kurulan
büyük Tuna vilâyetine aktarıldı. Aynı za-
manda Güney Sırbistan'da yer alan Niş,
Leskofça ve İvranye de Tuna vilâyetine da-
hil edildi. Yeni vilâyetin ilk idarî salnâme-
sinde İvranye kasabasının Niş sancağına
bağlı bulunduğu ve dört cami, 1759 hâne,
814 dükkân, on iki han, bir hamam, beş
debbağhâne, bir atölye, bir saat kulesi,
bir medrese, üç mektep, altı tekke ve bir
kilisesi olduğu kayıtlıdır. Hâne sayısından
hareketle nüfusu yaklaşık 8000 olarak he-
saplanabilir.

Söz konusu *Salnâme-i Vilâyet-i
Tuna*'nın basıldığı yıl içinde Avusturyalı
bilim adamı ve Yunanistan'da konsolos-
luk yapan Georg von Hahn, Wranja ola-
rak zikrettiği İvranye'yi ziyaret etti ve
salnâmelerde yer almayan bilgiler verdi.
Ona göre İvranye geniş yeşilliklere sa-
hip bir kırsal kasabadır ve temel ihraç

maddesi olan kenevirin ana merkezidir.
Şehir 1000 hıristiyan-Bulgar, 600 Arna-
vut-Türk müslüman ve elli Çingene hâne-
sinden müteşekkildi. Toplam nüfusu 8000
dolayındaydı. İvranye bölgesi daha çok
Bulgarlar tarafından iskân edilmişti. Yö-
redeki 360 köyün sadece altmışında Arna-
vut müslümanlar yaşıyordu ve bunlar her
yıl Türk ordusuna yirmi beş-otuz asker
veriyordu. Bölgede yalnızca bir Ulah kö-
yü, bir de Bilyaç diye adlandırılan bir Türk
köyü mevcuttu.

İvranye birkaç yıl sonra Prizren merkezli
vilâyete dahil edildi. 1291 (1874) tarihli
Prizren Vilâyeti Salnâmesi'nde (s. 110-
112) İvranye kazasında 325 köyün ve
12.502 müslüman, 30.061 gayri müslim
nüfusun bulunduğu kaydedilmişti. Bu da
kazada % 29'u müslüman olan 42.563 er-
kek nüfusun yaşadığını gösterir. Şehrin
kendisi aynı yılda 2069 hâne ve yaklaşık
8000 nüfus barındırmaktadır. İvranye
kazası ise toplam 325 köyden oluşmakta-
dır. Şehirde beş cami, beş müslüman
mektebi, iki medrese, sekiz tekke, bir
hamam, iki kilise, iki hıristiyan mektebi,
on dört han, bir telgrafhâne ve çarşısında
990 dükkân mevcuttu.

Doksanüç Harbi'nin başlamasıyla İvranye
ve güneyde Preşova'ya kadar olan top-
raklar Sırp ordusu tarafından işgal edildi
ve Berlin Antlaşması ile birlikte resmen
Sırp Krallığı'na bağlandı. İşgalin hemen
ardından İvranye, Leskofça, Niş, Kurşunlu
(Kurşumlja) ve Ürküp'teki (Prokuplje) bü-
tün müslüman halk zorla yerinden edildi.
İvranye ve Leskofça tamamen tahribata
uğradı, yeni gelen yerleşimcilerle önce-
ki kayıplar telâfi edilemedi. Ayrıca zana-
atkârlar ve esnaf bölgeyi terketti. Yeni
çizilen sınırlarla birlikte güney ve doğu
ile irtibat kesildi, bu da bölgeyi olum-
suz etkiledi. I. Dünya Savaşı'nda İvranye
sert bir Bulgar işgalıyla karşılaştı ve ay-
nı işgali II. Dünya Savaşı'nda da yaşadı.

Yugoslavya'nın kurulmasının ardından (1945'ten sonra) burası sanayi bölgesi haline geldi. Şehir de büyüdü. 2012 Sırbistan nüfus sayımına göre İvranye'de 54.450 Sırp, 4125 Roman (Çingene), 487 Bulgar, 223 Makedon ve 1200 diğer etnik gruplardan nüfus bulunmaktaydı.

Günümüzde Osmanlı zamanından XVI. yüzyıla ait tarihî Baba Efendi Hamamı, Rıf Paşa'nın 1765 tarihli büyük konağı ve şehrin içinden akan derenin üstünde beyaz taştan 1844 yılında inşa edilmiş kemerli bir köprü kalmıştır. Her üç yapı da restore edilmiştir. Konağın bir kısmı şehir müzesi, diğer kısmı ise şehrin en iyi restoranı olarak kullanılmaktadır. Köprü, yüksek rütbeli bir Osmanlı'nın kızı olan Ayşe ile genç bir Hıristiyan çoban olan Stefan'ın acıklı aşk hikâyesiyle irtibatlandırılarak bir sembol haline gelmiştir. Köprüde biri Arapça, biri Türkçe iki kitâbe mevcuttur. Arapça metinde şu ibare yer almaktadır: "Aşkın bir araya getirdiklerini ayranlara lânet olsun!"

BİBLİYOGRAFYA :

J. G. von Hahn, *Reise von Belgrad nach Salonik*, Wien 1868, s. 82-87; L. Stojanović, *Stari srpski hršovulji, akti, biografije i letopisi*, Beograd 1890, III, 33; J. Ivanov, *Severna Makedonija, Istoričeski izdirvanja*, Sofia 1906, s. 191; St. Novaković, *Zakonski spomenici srpskih država srednjeg veka*, Beograd 1912, s. 413-414, 460-461; N. Katanić – R. Anhegger, *Beiträge zur Geschichte der Bergbaus im Osmanischen Reich*, İstanbul 1943, s. 170-171; N. Katanić – M. Gojković, *Gradja za proučavanje starih kamenih mostova i akvedukta u Srbiji, Makedoniji i Crna Gori*, Beograd 1961, s. 91-102; J. Trifunović, *Vranjski Kollovina, Antropogeografska proučavanja*, Skopje 1962; I. Zdravković, *Izbor gradje za proučavanje spomeniki islamske arhitektura*, Beograd 1964, s. 44-50; A. Stojanovski, *Vrajski kadiluk u XVI veku*, Vranje 1985; *Turski Dokumenti za istorijata na Makedonskiot Narod: Opširni popisni defteri ot XVI vek za Kustendilskiot sancak* (ed. A. Stojanovski), Skopje 1985, V/4, s. 180-184; M. Spremić, *Despot Đurađ Branković i njegovo doba*, Beograd 1999, tür.yer.; K. Kostenečki, *Stefan Lazarević: Yıldırım Bayezid'in Emrinde Bir Sırp Despot* (trc. Hüseyin Mevsim), İstanbul 2008, s. 65-67; *Salnâme-i Vilâyet-i Tuna*, sy. 1 (1285/1868), s. 109; *Prizren Vilâyet Salnâmesi*, sy. 2 (1291/1874), s. 112-113; St. Stojanović, "Die Biographie Stefan Lazarević von Konstantin dem Philosophen als Geschichtquelle", *Archiv für Slavische Philologie*, XVIII, Berlin 1876, s. 448; J. Hacı Vasiliević, "Ka istoriji grada Vranja i njegove okoline", *Godišnica Nikola Čupica*, XVI, Beograd 1896, s. 265-338; A. Solovjev, "Povelja kralja Dušana o manastirum Sv. Nikole u Vranji", *Prilozi*, VII, Beograd 1927, s. 109; O. Zirojević, "Markovo Kale kod Vranje", *Vranjski Glasnik*, VII, Vranje 1971, s. 287-290; D. Maksimović – O. Palamarevski, "Markovo Kale kod Vranje, pregled istraživačkih radova", a.e., XX (1989), s. 141-167.

MACHIEL KIEL

İZ, Fahir

(1911-2004)

Edebiyat tarihçisi.

30 Nisan 1911 tarihinde İstanbul Fatih'te doğdu. Baba tarafından ilmiye sınıfına mensup Külâhîzâdeler sülâlesinden gelmektedir. Babası Seyyid İsmâil Abdülhalim Efendi (ö. 1925) Midilli, Isparta ve Medine'de kadılık yapmış, büyükbabası Mehmed Servet Efendi de Medine ve Mekke kadılıklarında bulunmuştur. Annesi Şerife Râife Hanım, Bağdat Kadısı Erzurumlu Çelebizâde İbrâhim Rüşdü Efendi'nin kızı, Şeyhülislâm Hüseyin Hüsnü Efendi'nin kız kardeşidir. Babasının görevi dolayısıyla ilk öğrenimine Ankara Sultânîsi'nin ibtidâî kısmında başladı, orta öğrenimine İstanbul'da İtalyan Lisesi ile Saint Michel Fransız Lisesi'nde devam etti. Galatasaray Lisesi'nden mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne girdi (1934). Hocası Reşit Rahmeti Arat'ın sağladığı burslarla yaz tatillerinde Berlin'e gitti. Önce Uygurca Kur'an tercümesi üzerine bir çalışma yaptı, yine Uygurca *Mi'racnâme*'ye dair hazırladığı mezuniyet çalışmasından sonra fakülteyi bitirip aynı bölüme asistan oldu (1938). "Abdülhak Hâmid'in Dili ve Üslûbu" adlı teziyle doçentliğe yükseldi (1941). 1943'te Halide Edip ve Adnan Adıvar'ın aracılığıyla İngiltere'ye gitti. 1943-1948 yıllarında Londra'da School of Oriental and African Studies'te, 1948-1949'da Oxford Üniversitesi'nde, 1950-1954 arasında yine School of Oriental and African Studies'te öğretim üyeliği yaptı. 1954'te İstanbul Üniversitesi'nden aldığı davet üzerine Edebiyat Fakültesi'ne profesör olarak döndü.

1959'da on altı kişilik bir grupla dünyadaki eğitim sistemlerini inceleyen bir rapor hazırladı; bu rapor Türkçe, İngilizce ve Almanca olarak yayımlandı. 1960'ta Şarkiyatçılar Kongresi'ne katıldı; New York (1961-1962) ve Tübingen'de (1963), Kanada Montreal Üniversitesi'nde (1965-1967) Türk edebiyatıyla ilgili dersler ve konferanslar verdi. 1963-1966 yıllarında İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü müdürlüğü, 1965-1969 arasında Regional Cooperation of Development başkanlığı yaptı. 1971'de emekliye ayrıldıktan sonra Chicago Üniversitesi'nden aldığı bir davetle oraya giderek Türk edebiyatı dersleri verdi. 1976'da Türkiye'ye döndü. 1977-1986 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi

Fahir İz

Temel Bilimler Fakültesi'nde kuruluşuna önyak olduğu Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü başkanlığı yaptı, Türk dili ve edebiyatı dersleri okuttu. 1986'da buradan emekliye ayrıldı. 5 Temmuz 2004'te İstanbul'da öldü.

Küçük sayılabilecek bir yaşta babasını kaybettiği için ağabeyi Mahir İz'in himayesinde yetişen Fahir İz, özellikle yurt dışındaki akademik çevrelerde daha çok eski Türk edebiyatı alanında yaptığı çalışmalarla tanınmıştır. Batı dünyasının Türk kültürüyle uğraşan akademisyenleri onun *Cassel's Encyclopaedia of Literature*, *The Encyclopaedia of Islam* (new edition) ve *Encyclopaedia of Britannica*'da yayımlanan maddeleri sayesinde Türk edebiyatının önemli şair ve yazarlarını tanıtmışlardır. Ayrıca *Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, *Türkiyat Mecmuası*, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, *Türk Dili ile Tarih ve Toplum* gibi dergilerde çeşitli makaleleri yayımlanmıştır. Harvard Üniversitesi Yakındağı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü tarafından çıkarılan *Journal of Turkish Studies*'in (*Türklük Bilgisi Araştırmaları, TUBA*) XIV ve XV. ciltleri, öğrencileri Günay Kut ve Gönül Alpay Tekin tarafından Fahir İz'e armağan olarak yayımlanmıştır (Harvard 1990).

Eserleri: *A Turkish-English Dictionary* (Oxford 1947, H. C. Hony ile birlikte); *An English-Turkish Dictionary* (Oxford 1952, H. C. Hony ile birlikte); *The Concise Oxford Turkish Dictionary* (Oxford 1959, A. D. Alderson ile birlikte); *Pabuççu Ahmed'in Garip Maceraları* (İstanbul 1961); *Eski Türk Edebiyatında Nesir* (XIV. yüzyıldan XIX. yüzyılın ortasına kadar yetmiş beş yazmadan seçilmiş örnekler şu başlıklar altında sıralanmıştır: Dinî metinler, Menakbevî İslâm tarihi, Dinî-destanî metinler, Hikâye, Halk hikâyeleri, Destanî eserler, Destanî tarihler; I, İstanbul 1964); *Eski*